

LIETUVIŠKOS TEISINĖS ROMANISTIKOS PRADŽIA IR JOS PIONIERIUS ANTANAS TAMOŠAITIS

Mindaugas Maksimaitis

Mykolo Romerio universiteto Teisės fakulteto
Teisės filosofijos ir istorijos katedra
Ateities g 20, LT-08303 Vilnius, Lietuva
Telefonas (+370 5) 271 4697
Elektroninis paštas mindaugasmaksimaitis@mruni.eu

Stasys Vėlyvis

Vilniaus universiteto Tarptautinio verslo mokykla
Saulėtekio al. 22, LT-10225 Vilnius, Lietuva
Telefonas (+370 5) 236 6894
Elektroninis paštas stasys.velyvis@tvm.vu.lt

Pateikta 2011 m. liepos 12 d., parengta spausdinti 2011 m. rugsėjo 3 d.

Anotacija. Remiantis archyviniais dokumentais, normine ir kita oficialia medžiaga, taip pat to meto spauda, straipsnyje nušviečiama lietuviškos teisinės romanistikos pradžia.

Nuo pat lietuviškųjų universitetinių teisės studijų 1922 m. pradžios romėnų teisės dėstytiui skirtas išskirtinis dėmesys. Tačiau, neturint specialistų, pirmaisiais romėnų teisės dėstytojais teko pasitelkti nespécialistus ir net ne lietuvių tautybės asmenis, taip ir nesugebėjusius įnešti svaresnio įnašo į šio dalyko dėstyimą, juolab į mokslinius teisinės romanistikos tyrimus. Lūžis akademinėse romėnų teisės studijose Lietuvos universitete įvyko ir lietuviškos teisinės romanistikos pagrindai buvo padėti ketvirtajame dešimtmetyje, ir didžiausi nuopelnai čia priklauso A. Tamošaičiui.

Reikšminiai žodžiai: lietuviška teisinė romanistika, romėnų teisės dėstyimas, Antanas Tamošaitis.

Įvadas

Romėnų tūkstantmetės teisinės kūrybos rezultatai Viduramžiais, praėjus šimtmečiams, iš naujo atrasti ir atgaivinti, padarė milžinišką poveikį daugelio šalių ir regionų teisės sistemoms. Taip pat ir universitetinės teisės studijos, išsirutuliojusios XI a. būtent iš romėnų teisės, iki pat XX a. išsaugojo susiformavusią tradiciją ja remtis, ruošiant teisininkus, pripažįstant ją viena svarbiausių studijuojamų mokslo disciplinų. Neatsitiktinai, rengiantis pradėti teisės studijas po Pirmojo pasaulinio karo atkuriamoje nepriklausomoje Lietuvos valstybėje ir jas ryžusis pradėti steigiamame lietuviškame universitete, iškart buvo susirūpinta romėnų teisės dėstymu. Ir susidurta su išties sudėtingomis problemomis, kurių sprendimo paieškos pareikalavo ištiso dešimtmečio.

Svariausią indėlį į sėkmingą šios akademinės problemos Lietuvoje sprendimą, taip pat į lietuviškos teisinės romanistikos formavimąsi apskritai, įnešė neilgą, bet labai ryškų gyvenimo kelią nuėjęs kuklus ir darbštus savo Tėvynės patriotas Antanas Tamošaitis.

Sunki lietuviškos teisinės romanistikos pradžia bei jai savo jėgas ir talentą aukoję žmonės mūsų literatūroje iki šiol nėra tyrinėti ir įvertinti. Šio straipsnio autoriai užsibrėžę tikslą bent kiek užpildyti esamą spragą.

1. Pirmieji lietuviškos teisinės romanistikos žingsniai

Susirūpinusi jaunimo švietimu, Lietuvos Taryboje 1918 m. vasaros pradžioje sudaryta Universiteto komisija jau tų pat metų birželio 8 d. okupacinei vokiečių administracijai įteikė memorandumą kadaise caro vyriausybės uždaryto Vilniaus universiteto atnaujinimo reikalu, nurodydama ketinanti būsimejame jo Teisių fakultete laikinai, kol pavyks sukurti savą nacionalinę teisę, dėstyti iki karo didžiojoje Lietuvos teritorijos dalyje galiojusius rusų teisės dalykus ir, „kaip ir visur“, remtis romėnų teise¹. Nors karo ir griežtomis okupacijos sąlygomis šiems užmojams tuokart nebuvo lemta įsikūnyti, bet vokiečiams karą pralaimint ir sutikus leisti pačiai Tarybai organizuoti valdžią, jau tų pat metų pabaigoje galimybės tapo kur kas realesnės.

Valstybės Tarybos 1918 m. gruodžio 5 d. priimtame Vilniaus universiteto statute² numatomame Socialinių mokslų fakultete, turėjusiame, be kitų specialistų, rengti ir teisininkus, net ir ekonominiais sumetimais atsisakius teisės enciklopedijos bei teisės filosofijos katedrų, nes esą, tuomečio premjero A. Voldemaro žodžiais, nereikalinga nė viena katedra, „be kurios galima apsieiti“, o studentai turintys užsiiminti „ne teoriniais dalykais, bet konkrečiais faktais“³, dėl „Rymo teisės“ katedros reikalingumo nesuabejota.

Tiesa, įgyvendinti lietuviško Vilniaus universiteto idėją ir tuokart sutrukdė agresyvių kaimynų nulemta greita sostinės netektis.

1 *Lietuvos Valstybės Tarybos protokolai 1917–1918*. Eidintas, A.; Lopata, R. (sud.). Vilnius: Mokslas, 1991, p. 253, 285.

2 Vilniaus universiteto statutas. *Laikinosios Vyriausybės žinių papildymas*. [1918], Nr. 1-3a.

3 *Lietuvos Valstybės Tarybos protokolai 1917–1918*, op. cit., p. 433.

Reikšmė, anuomet teikta romėnų teisei, eilinį kartą buvo parodyta visuomenės iniciatyva Kaune 1920 m. įsteigtų Aukštųjų kursų Teisių skyriuje pirmojo semestro klausytojams numatytame mokslo plane, kuriame romėnų teisei skirta daugiau laiko nei bet kuriam kitam dėstomajam dalykui – net šešios savaitinės valandos⁴. Pirmuoju romėnų teisės lektoriumi kursuose sutiko būti darbavęsis Lietuvoje valstybės gynėjo padėjėju ir netrukus nuo Lietuvos vokiečių išrinktas Steigiamojo Seimo nariu O. Biuchleris (Oskar Büchler), „Lietuviškosios enciklopedijos“ apibūdintas kaip Karaliaučiaus ir Berlyno universitetų auklėtinis.

Okupavus sostinę svetimiesiems, minėtojo Vilniaus universiteto statuto pagrindu atidarius 1922 m. Lietuvos universitetą, jo Socialinių mokslų fakultete, pasak fakulteto dekanı A. Voldemaro pasirašyto informacinio pranešimo spaudoje⁵, tarp šešių teisinio-ekonominio profilio katedrų buvo numatyta Romėnų teisės katedra, o mokslo plane šio fakulteto Teisių skyriuje, be kitų, planuota dėstyti du atskirus romėnų teisės kursus – istorijos bei sistemos. Tiesa, nei Vilniaus universiteto statute, nei minėtoje informacijoje apie jau įsteigtą Lietuvos universitetą įvardytos katedros tų metų pavasarį dar nebuvo įsteigtos ir net nekomplektuota profesūra, tad čia, kaip ir daugumą kitų disciplinų, romėnų teisę dėstyti kol kas nepradėta.

Romėnų teisės istorijos ir sistemos katedra⁶, numatytoji parengtame Lietuvos universiteto statuto projekte ketintame steigti Teisių fakultete, Steigiamojo Seimo 1922 m. kovo 24 d. priimtame Statute⁷ buvo pervardinta į Romėnų teisės istorijos ir dogmos katedrą.

Pagal 1922 m. rugsėjo 9 d. Teisių fakulteto tarybos priimtą ir lapkričio 26 d. šiek tiek patikslintą mokslo planą⁸, tarp fakulteto studentams nustatytų šešiolikos privalomų dalykų antruoju buvo įrašytas platus romėnų teisės istorijos ir dogmos kursas, kuriam skirta po keturias savaitines valandas I–IV semestrų studentams, be to, II–IV semestruose šio dalyko numatytas dar ir seminaras.

Pirmąją kurso dalį sudariusioji romėnų teisės istorija detalai nagrinėjo respublikos laikotarpio viešąją teisę bei senąją ius civile, po to – imperijos laikotarpio viešąją teisę bei romėnų teisės šaltinių istoriją. Antrąją kurso dalį – romėnų teisės dogmą – sudarė bendroji dalis (objektyvioji teisė, asmenys, daiktai ir jų rūšys, juridiniai faktai, teisių gynimas) ir daiktinės teisės (valdymas, nuosavybė, iura in re aliena)⁹.

Penkių savaitinių valandų privalomą romėnų teisės istorijos kursą 1923 m. gruodžio 16 d. priimtas mokslo planas numatė ir naujai Teisių fakultete įsteigto Ekonominio skyriaus I–II semestrų studentams¹⁰. Fakulteto tarybai nusistačius studentams teisininkams ir

4 Lietuvos universiteto veikimo apyskaita 1922.II.16–1924.VI.15. Kaunas, 1925, p. 101.

5 Lietuvos universitetas. *Lietuva*. Priedas prie 1922, Nr. 58.

6 *Steigiamojo Seimo darbai*. 150 pos., 1921 12 14, p. 74.

7 Universiteto statutas. *Vyriausybės žinios*. 1922, Nr. 86–738.

8 *Lietuvos universiteto Teisių fakulteto reguliamas ir mokslo planas*. Kaunas, 1923, p. 6.

9 *Romėnų teisė. Istorija ir dogma*. 1929/30 mokslo metais prof. Jaščenkos skaitytų paskaitų konspektyvinis kursas. I–IV. Kaunas, 1930 (rankraščio teisėmis).

10 Teisių fakulteto apyskaita 1922–1924 mokslo metams. *Teisių fakulteto darbai*. I knyga. Kaunas, 1924, p. 218.

ekonomistams pirmuosius du semestrus bendrai dėstyti visiškai tuos pačius dalykus¹¹, romėnų teisės istorijos kursas iš pradžių buvo skaitomas išsyk abiejų skyrių klausytojams, nors reikalavimai jiems buvo keliami skirtingi: Taryba nusistatė, jog šį kursą išklause Ekonominio skyriaus klausytojai turėjo būti egzaminuojami „kaip ekonomistai“¹², o sumaniusieji iš jo pereiti į Teisių skyrių egzaminą privalėjo laikyti iš naujo¹³, tuo tarpu Teisės skyriaus studentams, atvirksčiai, panorusiems pereiti į ekonominį skyrių jau išlaikytas romėnų teisės egzaminas buvo užskaitomas.

Pateiktieji faktai rodo išskirtinį dėmesį, anuomet rodytą akademinėms romėnų teisės studijoms, teisės specialistų rengimui teiktą gilaus šios istorinės teisės pažinimo reikšmę. Tačiau kelyje į keltų uždavinių įgyvendinimą stovėjo sudėtinga, sunkiai sprendžiama specialistų, pajėgsiančių nešti užsibrėžtą naštą, problema.

Apskritai Teisių fakulteto mokslo personalo komplektavimas buvo susijęs su dideliais rūpesčiais ir sunkumais, nes beatsikuriančioje valstybėje, prabėgus devyniasdešimčiai metų nuo vienintelio joje universiteto uždarymo, nebuvo tam tinkamai pasirengusių žmonių. Naujai atėjęs į fakultetą personalas, aiškiai stokodamas specialaus mokslinio-pedagoginio pasirengimo ir už pečių teturėdamas tik savo paties studentišką patyrimą ir didesnius ar mažesnius praktinio darbo įgūdžius, natūraliai kratėsi teorinio filosofinio pobūdžio disciplinų dėstyimo. Aiškesnis pretendentas buvo tik į Teisės istorijos katedrą – visuomenei jau žinomas savo potraukiui istorijai Vyriausiojo tribunolo narys Augustinas Janulaitis. Palyginti nesunkiai pavyko išspręsti teisės enciklopedijos ir teisės filosofijos istorijos kursų dėstyimo problemą, geranoriškai sutikus jo imtis pirmajam fakulteto dekanui Petruui Leonui, nors taip pat teturinčiam daugelio metų darbo teismuose bei advokatūroje patyrimą. O štai specifinių žinių reikalaujanti romanisto problema pasirodė esanti ypač sunkiai sprendžiama. Pirmaisiais romėnų teisės dėstytojais tapo netikri šios disciplinos specialistai, be to, dar ir ne lietuvių tautybės asmenys. Dėl įvairių priežasčių, pirmiausia dėl to, kad kitataučiai dėstytojai nemokėjo ar silpnai mokėjo bendrinę lietuvių kalbą, apčiuopiamesnio indėlio į šio dalyko dėstyimą, juolab į mokslinius romėnų teisės istorijos ir dogmos tyrimus jie neįnešė.

Pirmuoju romėnų teisės dėstytoju Lietuvos universitete docento pareigoms buvo pakviestas O. Biuchleris¹⁴, šį kursą jau skaitęs Aukštuosiuose kursuose. Bet jis, atrodo, buvo nusitaikęs į praktiškesnę sferą – į prekybinę teisę.

Neturint savų specialistų romėnų teisei dėstyti, į Lietuvos universitetą pakviestas ir ordinariniu profesoriumi fakulteto Tarybos išrinktas, 1922 m. spalyje atvyko vengras, Budapešto universiteto privatdocentas, 41 metų amžiaus daktaras E. Balogh (Elemer Balogh)¹⁵, savo tėvynėje jau paskelbęs keletą romėnų, civilinės, prekybinės ir tarptautinės teisės darbų¹⁶. Lietuvos universitete jis I semestro studentams ėmė skaityti romėnų

11 Teisių fakulteto tarybos (toliau – TFT) posėdžių protokolai. *Lietuvos centrinis valstybės archyvas* (toliau – LCVA), f. 631, ap. 1, b. 222, lap. 76.

12 *Ibid.*, lap. 49.

13 *Ibid.*, b. 224, lap. 31.

14 Teisių fakulteto sekretoriaus 1922 09 13 raštas rektoriui. *LCVA*, f. 631, ap. 3, b. 95, lap. 4.

15 Teisių fakulteto dekanı 1922 10 21 raštas rektoriui. *Ibid.*, b. 41, lap. 29.

16 *Lietuviškoji enciklopedija*. II tomas. Kaunas, 1934, p. 883.

teisės istoriją ir III semestro – dogmą¹⁷. Pirmuosius dvejus darbo Lietuvoje mokslo metus paskaitas jam leista skaityti vokiečių kalba. Iš tiesų lietuviškai romėnų teisės istoriją jis pradėjo skaityti 1924 m. rudenį, o nuo 1925 m. rudens lietuvių kalba skaitė jau ir dogmą¹⁸. Skaitė, kaip prisimena buvę klausytojai, „toku blogu, matyt, vengrišku, akcentu, kad kitų kursų studentai ateidavo jo pasiklausyti, kaip į pramogą“¹⁹.

E. Baloghui atvykus, O. Biuchleris ėmė dėstyti prekybinę teisę, nors kurį laiką dar talkino ir svečiui – dėstė romėnų teisės istoriją ekonomistams²⁰. Bet, atsiradus reikalui, 1925 m. O. Biuchleriui pavesta skaityti Klaipėdos krašto teisę²¹, tad visas romėnų teisės krūvis perkeltas ant E. Balogho pečių.

Su E. Balogho darbu Lietuvos universitete buvo susijęs ir lietuviškos teisinės romanistikos atsiradimas, nes anksčiau tai nebuvo įmanoma jau vien dėl to, kad neturėta savo tautinės teisinės kalbos: LDK teisės šaltiniai buvo skelbiami ir teisiniai santykiai tvarkomi kanceliarine slavų kalba, Vilniaus universitete studijos vyko lotyniškai arba lenkiškai, juo labiau valdžios įstaigas lietuvių kalbos neįsileido svetimieji, XVIII a. pabaigoje pasidaliję Lietuvos teritoriją. Lietuviška teisinė terminija ir kalba tebuvo pradėjusi formuotis sykiu su Lietuvos valstybingumo atkūrimu, 1918 metais.

Tiesa, Lietuvoje E. Baloghas tepaskelbė vienintelę nedidelę (27 puslapių apimties) romėnų privatinės teisės mokslinę studiją apie delspinigių (publikacijoje vadintų „pralaikėjimo palūkanomis“) prigimtį, jų skirtumą nuo nuostolių, atsiradusių laiku negrąžintus skolos, atlyginimo, jų panašumus ir skirtumus nuo sutartinių palūkanų romėnų teisėje²². „Pralaikėjimo palūkanos“, pasak E. Balogho, sudarančios tą įstatymu numatytų palūkanų rūšį, kurią skolininkas privalo mokėti nuo to laiko, kai pradeda vėluoti grąžinti skolą²³. Priskirdamas šias palūkanas prie ypatingos įstatymu numatytų palūkanų rūšies, autorius nurodo, kad jų sąvoka buvusi išplėtotą romėnų teisės „iudicium bonae fidei“ sprendimuose.

Pažymėtina, jog pagrindines savo darbo idėjas E. Baloghas grindė ne tik romėnų teisės šaltiniais (ištraukomis iš Digestų ir Institucijų) bei žymių vokiečių ir italų romanistų mintimis, bet ir, svarbiausia, gausiais tuo metu galiojusiais Europos valstybių civiliniais įstatymais (Vokietijos BGB, Prancūzijos Code civile, Italijos Codice civile de regno d'Italia, Austrijos BGB, Rusijos civilinių įstatymų sąvadu, Rumunijos civiliniais įstatymais, Latvijos, Estijos ir Kuršo private teise, Šveicarijos 1911 m. prievolių teise), tuo parodydamas neabejotiną romėnų teisės įtaką kontinentinei teisei bei pabrėždamas būtiną kiekvieno romėnų teisės tyrimo sąsają su galiojančiąja teise. E. Balogho straipsnis vertingas dėl lyginamojo tyrimo metodo ir ypač pateikiamos nepaprastai tur-

17 Ištrauka iš TFT protokolų knygos. *LCVA*, f. 631, ap. 3, b. 41, lap. 45.

18 E. Baloghos ir P. Leono 1924 06 30 ir 1925 11 20 sutartys. *Ibid.*, lap. 55, 62.

19 Stravinskis, P. *Raštai ir credo*. Antra knyga. Atsiminimai ir pasaulėžvalga. Chicago, 1982, p. 88.

20 Dargis, L. Ekonomikos skyrius ir fakultetas. *Lietuvos universitetas 1579–1803–1922*. Chicago, 1972, p. 568.

21 TFT posėdžių protokolai. *LCVA*, f. 631, ap. 1, b. 222, lap. 42. Paaiškėjęs, jog O. Biuchleris nepatenkinamai atlieka pareigas ir neturi akademinio diplomo, 1926 m. jis pašalintas iš universiteto mokslo personalo (TFT posėdžių protokolai. *Ibid.*, lap. 62, 81; b. 223, lap. 11–12, 19.

22 Balogh'as, E. Teisinė pralaikėjimo palūkanų prigimtis. *Lietuvos universiteto Teisių fakulteto darbai*. T. II, 1925/1928.

23 *Ibid.*, p. 6.

tingos bibliografijos, neabejotinai labai reikalingos jaunos Lietuvos valstybės teisės mokslininkams.

Beje, tame pačiame Lietuvos universiteto Teisių fakulteto darbų tome buvo išspausdinta suomių filologo ir istoriko H. Gummeruso (Herman Gummerus), senovės Romos ekonomikos specialisto, paskaita „Piniginio ūkio kilimas senovės Romoje“²⁴, 1926 m. perskaityta Lietuvos universitete ir į lietuvių kalbą išversta P. Juknevičiaus. Nedaug bendra su teise turinti paskaitos medžiaga skaitytojams padėjo suvokti Romos imperijos ūkio vystymosi peripetijas.

Minėtus E. Balogho ir H. Gummeruso darbus reikėtų laikyti pirmaisiais žinių apie romėnų teisę lietuvių kalba šaltiniais. Nors abu šie darbai savo apimtimi ganėtinai kuklūs, bet negalima nevertinti to, kad jie paskelbti pirmajame Teisių fakulteto gyvavimo dešimtmetyje, kai trūko pedagoginio personalo, nebuvo išsamiai parengtos romėnų teisės istorijos ir dogmos kurso programos. Ir dar nuostabu, kad šie straipsniai atkreipė Lietuvos teisininkų dėmesį į formalią reikšmę praradusią, bet kaip sudėtinę veikiančios teisės sistemos dalį tebegaliojančią romėnų teisę, kuria Vakaruose turėjo remtis net dogmatinis teisės mokslas, interpretuodamas galiojančią teisę tikrajai jos institutų prasmei išaiškinti. Pirmieji teisinės romanistikos straipsniai paskatino ir Lietuvoje imtis šio nelengvo, bet labai reikalingo darbo, romėnų teisę netikėtai ėmė virsti sparčiai augančio teisininkų susidomėjimo objektu.

Jau 1928 m. Lietuvos teisininkų draugijos žurnale „Teisė“ pasirodė D. Geco straipsnis „Romėnų teisės orientalizacija“²⁵, skirtas Rytų teisės įtakai romėnų teisei, vertingas savo sisteminiu, pagrįstu istoriniu teisės nagrinėjimo metodu, požiūriu į antikinio laikmečio kultūros sudėtinę dalį – teisę. Netrukus vienas po kito pasirodė dar ir M. Finkelšteino, V. Stankevičiaus, P. Stravinsko, V. Fridšteino daugiau ar mažiau teisinės romanistikos problematiką lietuviškai darbai²⁶.

Grįžtant prie pedagoginės prof. E. Balogho veiklos Lietuvos universitete reikia pasakyti, jog ji nebuvo ilgalaikė: nesugebėjęs pasireikšti kaip geras dėstytojas, netrukus jis dar ir susikompromitavo netinkamu savo elgesiu²⁷. Universiteto sutartis su juo, nepateisinusiu dėtų vilčių, nuo 1928 m. rugsėjo 1 d. buvo nutraukta²⁸, romėnų teisę vokiečių kalba laikinai sutikus dėstyti teisininkui tarptautininkui prof. A. Jaščenkai²⁹.

Ir pagaliau, šiam laikinumui ėmus skaičiuoti jau antruosius metus, romanisto problemą Teisių fakulteto tarybai pavyko sėkmingai išspręsti 1930 m. kovo 2 d. docentų į

24 Gummerus, H. Piniginio ūkio kilimas senovės Romoje. *Lietuvos universiteto Teisių fakulteto darbai*. T. II, 1925/28.

25 Gecas, D. Romėnų teisės orientalizacija. *Teisė*. 1928, 13. Platesnei visuomenei nedaug težinomas teisininkas ir filosofas D. Gecas, be šio darbo, „Teisėje“ 1929 m. paskelbė straipsnį „Apie civilinio proceso supratimą“, 1931 m. – „Senasis įstatymas (Biblija), kaip teisės paminklas“ ir kt.

26 Finkelšteinas, M. Uzufruktas (ususfructus). *Teisė*. 1931, 19; Stankevičius, V. Baudžiamosios teisės istorijos pamatiniai bruožai. *Lietuvos universiteto Teisių fakulteto darbai*. T. VI. 1932; Stravinskas, P. *Res incorporales*, kaip skolos išieškojimo objektai. *Teisė*. 1934, 27; Fridšteinas, V. Posesorinis ieškinytis istorijoje, teorijoje ir praktikoje. *Teisė*. 1936, 33. Fridšteinas, V. *Locus regit actus* (Civ. teis. įst. 707 str.). *Teisė*. 1936, 35.

27 Kaltinimas disciplinėje byloje prieš prof. Balogh'ą. *LCVA*, f. 631, ap. 1, b. 223, lap. 24.

28 TFT posėdžių protokolai. *Ibid.*, b. 224, lap. 12, 22.

29 *Ibid.*, lap. 14; A. Jaščenkos trumpas *curriculum vitae*. *Ibid.*, b. 270, lap. 32.

vakuojančią vietą Romėnų teisės istorijos ir dogmos katedroje nuo rugsėjo 1 d. išrinkus Jurbarke dirbusį advokatą A. Tamošaitį³⁰.

2. Antano Tamošaičio kelias į romanistiką

Antanas Tamošaitis – Lietuvos universiteto Teisų fakulteto auklėtinis. Baigė jį 1925 m., būdamas jau palyginti brandaus amžiaus – sulaukęs 31 metų. Gimusiam 1894 m. Raseinių apskrityje, jam sutrukdė treji jaunystėje (1913–1915) kunigų seminarijoje praleisti metai, po to, Pirmojo pasaulinio karo ir pokario laikotarpiu – mokytojo darbas įvairiose pradinėse mokyklose ir dalyvavimas partizaninėje kovoje bermontados laikotarpiu. Išrinktas pagal Valstiečių sąjungos sąrašą į Steigiamąjį Seimą, be aktyvaus darbo jame (jam patikėtos Švietimo komisijos sekretoriaus pareigos) ir, kilus 1920 m. rudenį lenkų agresijai, įsiliejimo savanorių į Geležinio Vilko pulką, rodydamas nepaprastą darbštumą ir valią, sugebėjo 1921 m. eksternu išlaikyti egzaminus brandos atestatui gauti ir tą patį metų rudenį pradėti teisės studijas Aukštuosiuose kursuose. Vėliau jas pratęsė ir, svarbiausia, nustatytu laiku užbaigė Lietuvos universitete.

Nepaisant to, kad studijas nuolat teko derinti su pedagoginiu darbu Kauno gimnazijoje, puikiai užsirekomendavęs fakulteto Tarybos 1925 m. birželio 2 d. nutarimu A. Tamošaitis buvo paliktas prie Teisės filosofijos katedros ir pasiūstas užsienį ruošti profesūrai³¹.

Faktas, kad perspektyvus fakulteto absolventas paliekamas prie katedros, kurioje darbavosi jau garbaus amžiaus (tuo metu – 61 metus) sulaukęs P. Leonas, bylotė bylojo, jog A. Tamošaitis fakultete tuomet vertintas kaip potencialus P. Leono dėstomų disciplinų perėmėjas.

Galvęs Švietimo ministerijos stipendiją, jis išvyko į Vakarų Europą, iškėlęs sau maksimalistinius tikslus ne tiktai kuo giliau išstudijuoti pasirinktą mokslo sritį, bet ir susipažinti su garsiosiomis to meto teisės mokyklomis ir asmeniškai su jų lyderiais bei gauti iš jų „pasižadėjimų ateičiai“, jam jau sugrįžus dirbti į Lietuvą; be to, jis pats sau įsipareigojo „pramokti“ bent dvi Vakarų Europos kalbas, kuo visapusiškiau susipažinti su kraštu, kuriuose jam teks būti, bendrąja kultūra, net užsimojo užpildyti, jo paties manymu, jaučiamas savo inteligentiškumo spragas³².

A. Tamošaičiui nusišypsojo laimė: pasitaikė galimybė asmeniškai susipažinti ir bendrauti su iškiliausiais XX a. pirmosios pusės Vakarų Europos teisės teoretikais. Du pirmuosius semestrus A. Tamošaitis darbavosi Vienoje, vadovaujamas vieno žymiausių teisės pozityvizmo atstovų, normatyvizmo ir „grynosios teisės“ teorijos kūrėjo H. Kelzeno (Hans Kelsen). Vėliau, persikėlęs į Prancūziją, kurį laiką dirbo Paryžiuje, po to Tuluzoje susipažino su institucionalizmo pradininku M. Horiju (Maurice Hauriou) ir sužinojo „daug nauja iš jo lūpų“; Bordo universitete padirbėjo pas garsųjį solidarizmo šalininką L. Diugi (Leon Duguit). Visą tą laiką jis atsidėjęs studijavo kitų žymiausių teisės teoretikų darbus³³ ir pa-

30 TFT posėdžių protokolai. *Ibid.*, b. 224, lap. 74-75.

31 *Ibid.*, b. 222, lap. 61.

32 A. Tamošaičio 1928 04 10 laiškas dekanui P. Leonui. *LCVA*, f. R-856, ap. 2, b. 902, lap. 5.

33 *Ibid.*, lap. 6-7.

rašė provizorinį Rytų ir klasikinės senovės teisės filosofijos kursą, kurį, sugrįžęs į Lietuvą ir išmėginęs praktiškai, ketino po metų pateikti spaudai³⁴.

Patiriamomis, dirbuojantis užsienyje, mokslinėmis naujienomis A. Tamošaitis dosniai dalijosi su Lietuvos teisine visuomene, žurnale „Teisė“ paskelbdamas straipsnius „Austrijos konstitucijos teismas“ (1926, Nr. 9), „Keletas minčių iš naujosios vokiečių teisės filosofijos literatūros“ (1926, Nr. 10), „Teisių mokslų dėstymas Prancūzijoje“, „Šis tas iš prancūzų bibliografijos“ (1927, Nr. 11).

Mokslinę komandiruotę A. Tamošaitis užbaigė Berlyne ir pasirengimą profesūrai vainikavo studija „Istoriškoji teisės mokykla Vokietijoje“³⁵. Ji tapo jo daktaro disertacijos pagrindu.

„Dirbau kiek pajėgiau ir, man rodos, ne be rezultatų“, savo išvyką į užsienį apibendrinodamas pats A. Tamošaitis³⁶. Sugrįžęs į Lietuvą, jis nedelsdamas Teisių fakultete sėkmingai išlaikė daktaro egzaminą ir, 1928 m. gegužės 16 d. apgynęs disertaciją, tapo teisių daktaru³⁷. Iškart po to, gegužės 28 d. fakulteto Taryba išrinko A. Tamošaitį docentu ir pavedė jam dėstyti teisės enciklopediją su seminaru ir teisės filosofijos seminarą³⁸. Viskas regėjosi dėsninga ir gražu. Bet... darbo universitete A. Tamošaitis tuokart nepradėjo, oficialiai pasiteisindamas, jo paties žodžiais tariant, „sumanytomis fakulteto reformomis“³⁹.

Šis paaiškinimas, švelniai tariant, skambėjo neįtikinamai. Iš tiesų, siekdama fakulteto struktūrą labiau pritaikyti prie neseniai jo sudėtyje įkurto Ekonominio skyriaus reikmių, tam įsteigiant naujų ekonominio profilio katedrų, sykiu, taupumo sumetimais, nedidinant bendro jų skaičiaus, fakulteto Taryba jau 1927 m. buvo sumaniusi stambinti kai kurias esamas teisinio profilio katedras. Buvo numatyta į vieną katedrą sujungti ir Teisės enciklopedijos bei Teisės filosofijos katedras, juolab kad jos abi buvo to paties P. Leono. Reikalui įstrigus aukštosiose sferose, pastarasis klausimas fakulteto Taryboje pakartotinai keltas 1928 m. gegužės 28 d.⁴⁰ – tą pačią dieną, kai sprendėsi A. Tamošaičio reikalai. Nepaisant to, kad pats fakultetas, nutardamas A. Tamošaitį pas save įdarbinti, problemos tarsi neįžiūrėjo, o ir reforma praktiškai iš vietos pajudėjo dar tik po poros metų – 1930-aisiais, universitetui suteikiant Vytauto Didžiojo vardą ir priimant naują jo statutą. Tuo metu A. Tamošaičio laiške P. Leonui pareikštos frazės, jog jis, būdamas įsitikinęs, kad „įgytas žinias ir patyrimą galėsiu atiduoti savo kraštui dirbdamas ir kitokį darbą“, nors tokio darbo „tuo tarpu dar nenumatau“, kad nenorįs fakultetui „pirštis“⁴¹, žadina mintį jį ėmus baimintis, kad jo atėjimas į fakultetą nebūtų suprastas noru išstumti dabar jau priartėjusį prie 65 metų amžiaus visų gerbiamą ir dar pakankamai darbingą profesorių P. Leoną, juolab kad ir jis pats apie garbų veteraną, pasiaukojusį Universitetui iš „meilės jaunuomenei, kuriai jis

34 A. Tamošaičio 1928 04 10 laiškas dekanui P. Leonui. *LCVA*, f. R-856, ap. 2, b. 902, lap. 8.

35 A. Tamošaičio trumpas *curriculum vitae*. *Ibid*, lap. 17.

36 A. Tamošaičio 1928 04 10 laiškas dekanui P. Leonui, lap. 8.

37 TFT posėdžių protokolai. *LCVA*, f. 631, ap. 1, b. 224, lap. 12; A. Tamošaičio trumpas *curriculum vitae*, lap. 17.

38 TFT posėdžių protokolai. *LCVA*, f. 631, ap. 1, b. 224, lap. 12.

39 A. Tamošaičio trumpas *curriculum vitae*, lap. 17.

40 TFT posėdžių protokolai. *LCVA*, f. 631, ap. 1, b. 223, lap. 75; b. 224, lap. 14.

41 A. Tamošaičio 1928 04 10 laiškas dekanui P. Leonui, lap. 8-9.

norėjo perduoti savo žinias ir patyrimą ir įkvėpti gilius Tiesos, Gėrio ir Grožio jausmus“, turėjo kuo geriausią nuomonę⁴².

Esama duomenų, kad ir dekanas P. Leonas siūlęs A. Tamošaičiui (o gal jo prašęs) užimti tuomet jau atsirandančią vakansiją Romėnų teisės katedroje, bet šis, specialiai rengsis atsidėti teisės enciklopedijai ir filosofijai, tuomet dar nelaikė savęs pakankamai pasikausčiusiu teisinei romanistikai, todėl kvietimo (ar prašymo) nepriėmęs⁴³.

Daugelį metų rimtai rengėsis akademinėi veiklai, praktiniam darbui A. Tamošaitis pasirinko prisiekusiojo advokato padėjėjo pareigas, o netrukus pats tapo advokatu savo gimtosiose apylinkėse – Jurbarke, kurio pradinėje mokykloje vokiečių okupacijos metais buvo pradėjęs mokytojo karjerą ir dirbęs, kol okupacinė administracija neištrėmė jo iš čia už slaptą draudžiamą veiklą.

Nors darbas advokatūroje sekėsi, tai rodo jau 1933 m. jo pelnyta išskirtinė teisė vesti bylas Vyriausiąjame tribunole, darbštuolis A. Tamošaitis vien šia veikla nesitenkino. Laisvu laiku jis ėmėsi didžiulio darbo – iš prancūzų kalbos ėmė versti stambų tritomį P. F. Žiraro (Paul Frédéric Girard) darbą „Romėnų teisė“ (lietuvių kalba išleista vertimą sudarė beveik pusantro tūkstančio puslapių), laikydamas jį „puikiu veikalu“, padėjusiu pagrindus jo meilei šiai senajai teisei⁴⁴. Prie susidomėjimo romėnų teise A. Tamošaitį objektyviai turėjo pastūmėti ir jo studijuota vokiečių istorinė teisės mokykla bei jos kūrėjų rodytas dėmesys šios „užrašytos išminties“ recepcijai ir virsmui anuomet dar susiskaldžiusioje Vokietijoje bendravokišku teisės šaltiniu, bendraja teise (gemeines Recht). Neatsitiktiną dėmesį romėnų teisei rodė paties A. Tamošaičio studija-disertacija apie šią mokyklą⁴⁵. Yra pagrindo manyti, kad imtis šio darbo jį taip pat galėjęs paskatinti minėtasis neseniai nuskambėjęs, bet tuokart gana netikėtai jį užklupęs P. Leono pasiūlymas, kurio anuomet buvo atsisakęs.

Žinia apie A. Tamošaičio dirbamą P. F. Žiraro veikalo vertimo darbą nebuvo paslaptis ir Teisių fakultetui: su fakultetu buvo tartasi dėl jo išleidimo.

Tad visai natūralu, kad 1930 m. pradžioje A. Tamošaitis gavo P. Leono laišką, kuriame buvo informuotas apie beatsirandantį pretendentą (konkrečiai laiške neįvardytą, tik apibūdintą Maskvoje baigusiu teisę ir Freiburge gavusiu daktaro laipsnį) Kaune dėstyti romėnų teisę, bet fakulteto teikiamą pirmenybę Tamošaičiui ir todėl kviečiamą pakartotinai⁴⁶. Šįkart A. Tamošaitis pasiūlymą priėmė, jo paties žodžiais tariant, „su malonumu“, sykiu pareikšdamas, jog nors advokato praktika jam sekasi, bet „mokslo darbas visada labiau vilioja“⁴⁷.

Teigiama, kad įtakos šiam A. Tamošaičio apsisprendimui turėjęs V. Biržiška⁴⁸.

42 Tamošaitis, A. Petro Leono sociologijos bruožai. *Leonas, P. Sociologijos paskaitos*. Fotogr. leid. Vilnius: Pozicija, 1955, p. XVIII.

43 P. Leono 1930 02 18 laiškas A. Tamošaičiui. *LCVA*, f. R-856, ap. 2, b. 902, lap. 10.

44 A. Tamošaičio 1930 02 24 laiškas P. Leonui. *Ibid.*, lap. 11.

45 Tamošaitis, A. *Istoriškoji teisės mokykla Vokietijoje. Istorizmo reakcija prieš racionalizmą XIX šimtmečio pradžioje*. Kaunas, 1929.

46 P. Leono 1930 02 18 laiškas A. Tamošaičiui, lap. 10.

47 A. Tamošaičio 1930 02 24 laiškas dekanui P. Leonui, lap. 11.

48 Sovietų agresijos auka. *Teisininkų žinios*. 1953, 4: 3.

3. Antanas Tamošaitis – teisininkas romanistas

Pagal universitete nusistovėjusią tradiciją, savo pedagoginę veiklą jame A. Tamošaitis pradėjo viešąja paskaita, kuriai pasirinko temą „Svetimų teisių įtaka romėnų teisei“ ir universitete skaitė 1930 m. spalio 21 d. Paskaita savo turiniu buvo gimininga jau minėtam D. Geco straipsniui „Romėnų teisės orientalizacija“, tačiau, skirtingai nei šiame straipsnyje, kuriame taikytas istorinis romėnų teisės tyrimo metodas ir, sekant daugeliu teisės tyrinėtojų, stengtasi romėnų teisę įsprausti į senovės kultūros istorijos rėmus, A. Tamošaitis neabsoliutino šio metodo, nes „juo remiantis padarytos išvados nepatenkina kritiškai nusiteikusio žmogaus proto“. Prelegento manymu, „nauji atradimai suteikė daug naujos medžiagos, kuri leidžia plačiai vartoti lyginamąjį teisės metodą“, kuris „daug racionaliau ir tiksliau išaiškina tūlus romėnų teisės institutus“⁴⁹.

A. Tamošaičio atėjimas į universitetą 1930 m. sutapo su Vytauto Didžiojo vardo jam suteikimu ir su naujo Vytauto Didžiojo universiteto statuto⁵⁰ įsigaliojimu. Pagal šį, jo katedra pervadinta – sugrįžta prie kadaise buvusio romėnų teisės istorijos ir sistemos pavadinimo. Tad A. Tamošaitis buvo patvirtintas šios katedros privatdocentu, pavedant docento pareigas, o nuo 1936 m. sausio 1 d. jis skiriamas tos pačios katedros docentu⁵¹.

A. Tamošaitis iš karto paniro į naują darbą, pradžioje dar mėgindamas jį derinti su advokato veikla, bet, 1935 m. rugsėjo 1 d. įsigaliojus prieš porą metų priimto Teismų santvarkos įstatymo nuostatui, draudusiam tokį derinimą, A. Tamošaitis kartu su dar trimis fakulteto kolegomis pirmenybę atidavė akademiniam darbui, oficialiai pareiškęs apie pasitraukimą iš advokatūros⁵².

Kaip ir anksčiau į kiekvieną darbą, į naują veiklą A. Tamošaitis žiūrėjo labai rimtai, greitai į ją įsitraukė ir pamėgo. Mylėjo jis ir studentus, nuolat stengėsi pastebėti gabiuosius, ateityje gebėsiančius pakeisti esamą profesūrą⁵³. Studentai apie šį savo dėstytoją savo ruožtu atsiliepdavo itin palankiai ir šiltai: „Palyginamai dar jaunas, stambus, jo akys atviros ir plačiai susitinka su studento akimis. Jis kėlė malonų seno pažįstamo susitikimo jausmą. Kiek padirbėjęs su juo susidarydavo šiltas prieraišumo pojūtis. Savo baritonu, kuriame buvo galima užčiuopti gero dainuojančio balso pajėgumą, jis draugiškai, ne oficialiai, išstardavo žodį „kolega“. Atrodo, jis labai džiaugiasi, kad auditorija domisi jo dėstomu dalyku.“⁵⁴

Vaisingiausiais A. Tamošaičio pedagoginio-mokslinio darbo metais reikėtų laikyti 1931–1937 m. Būtent per šiuos jo darbo universitete metus pasirodė minėtasis P. F. Žiraro vertimo tritomis, 1931/1932 m. m. jo parengta labai išsami, apimanti beveik visus Romos valdžios institutus, funkcionavusius atskirais Romos valstybės raidos laikotarpiais, sudaryta romėnų teisės istorijos kurso programa, nemažai, be to, dėmesio

49 Tamošaitis, A. Svetimų teisių įtaka romėnų teisei. *Teisė*. 1930, 18, p. 56.

50 Vytauto Didžiojo universiteto statutas. *Vyriausybės žinios*. 1930, Nr. 330-2267.

51 A. Tamošaičio tarnybos lapas. *LCVA*, f. R-856, ap. 2, b. 902, lap. 75-76.

52 Teisingumo ministro 1935 09 23 įsakymas. *Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekos Rankraščių skyrius*. F. 281, saug. vien. 159, lap. 4.

53 Stravinskas, P. Mūsų neužmirštamieji. *Teisininkų žinios*. 1965, 27–28: 50.

54 Gliauda, J. Žiburiams tebežiburiuojant. *Ibid.*, p. 22.

skirianti romėnų teisės paplitimui Vakarų šalyse bei jos sąsajoms su ten egzistavusiomis įvairiomis teisės mokyklomis. Taip pat žurnale „Teisė“ publikuota keletas jo plunksnai priklausančių originalių romanistinių straipsnių.

1935 m. pabaigoje „Teisėje“ pasirodė A. Tamošaičio straipsnis „Liudytojų vaidmuo ir jų kvalifikacijos senojoje romėnų *ius civile*“⁵⁵. Laikydamas liudytojus „teismo akimis ir ausimis“, autorius parodė, kad senojoje romėnų teisėje liudytojai atliko ir teisėjų, ir net teismo antstolių vaidmenį, todėl jų procesinė padėtis nelabai skyrėsi nuo teisėjų procesinės padėties. Be to, visi senosios Romėnų teisės pripažinti civiliniai teisiniai aktai (*mancipatio*, *nexum*, *coemptio*, *conferreatio*, *testamentum*) būdavo sudaromi dalyvaujant liudytojams, todėl jie tapdavo būtinu paties akto elementu, be kurio aktas nesukurdavo jokių teisinių padarinių. Suprantama, išskirtinis liudytojų vaidmuo reikalavo iš jų ir tam tikrų savybių – teisingumo, drąsos, moralinio autoriteto etc, kurias straipsnyje ėmėsi aptarti A. Tamošaitis.

Tuo laikotarpiu romanistikoje pasireiškė sensacija, sukelta viename Kairo antikvariate atsitiktinai aptikus svarbius žymaus II a. romėnų teisininko Gajaus veikalo *Institutiones fragmentus*. Susidomėjęs radiniu, A. Tamošaitis „Teisėje“ 1936 m. paskelbė straipsnį „Naujas atradimas romėnų teisėje“⁵⁶, nušviečiantį Gajaus fragmentų suradimo aplinkybes, pateikė jų teksto vertimą į lietuvių kalbą bei komentarą, reikšdamas viltį, kad daugelį naujai surastos medžiagos pagrindu dar nepadarytų išvadų teksią padaryti ateityje, kartu su jomis tikėdamasis paskelbti dokumento tekstą taip pat ir originalo kalba. Deja, laiko šiam tikslui įgyvendinti jam nebeužteko.

Įdomus savo turiniu tais pat metais paskelbtas A. Tamošaičio straipsnis „Romos imperatoriaus Augusto kadukiniai įstatymai“. Jis apžvelgė dviejų įstatymų, išleistų pirmaisiais principato metais – *Lex Julia de maritandis ordinibus* ir *Lex Papia Poppaea* – atsiradimo priežastis (kilusi grėsmė romėnų tautos išlikimui, kai dėl romėnams sėkmingų karų suklestėjus gyvenimo prabangai smuko dorovė, suvešėjo santuokinė neištikimybė, ištvirkavimas, šeiminiai santykiai išsigimė, sutuoktiniai stengėsi neturėti vaikų, o tai privedė prie itin akivaizdaus gimstamumo sumažėjimo), jų pagrindines nuostatas – įstatymai nustatė gausius paveldėjimo teisės suvaržymus bevaikiams ir nesusituokusiems. Visa, ką tokie asmenys pagal minimus įstatymus neteko teisės paveldėti, *caducus* ([lot.] likęs be įpėdinių, išmarinis turtas), atitekdavo kitiems testamente numatytiems paveldėtojams arba išdui, todėl šiuos įstatymus romėnų teisės šaltiniai ir vėlesnieji romanistai vadina kadukiniais.

Autorius atkreipė dėmesį į tai, kad kadukinių įstatymų išleidimas buvęs gana sudėtingas, nes romėnų visuomenė, kuriai „gydyti“ jie buvę skirti, juos vertindama pernelyg varžančiais, tam labai priešinosi, o vėliau „visus savo gabumus panaudojo tiems įstatymams apeiti“⁵⁷. Bėgant metams šie įstatymai iš lėto laipsniškai imti švelninti ir pagaliau VI a. jų apskritai atsisakyta. Aptariami įstatymai ne tik neišgelbėję romėnų tau-

55 Tamošaitis, A. Liudytojų vaidmuo ir jų kvalifikacijos senojoje romėnų *ius civile*. *Teisė*. 1935, 32.

56 Tamošaitis, A. Naujas atradimas romėnų teisėje. *Teisė*. 1936, 33.

57 Tamošaitis, A. Romos imperatoriaus Augusto kadukiniai įstatymai. *Teisė*. 1936, 35: 267.

tos nuo žūties, bet dar jai ir pakenkė ta prasme, kad nuo seno „labai gerbianti įstatymus tauta“, išmokusi juos apeiti, „nukirto tą šaką, ant kurios ji pati laikėsi“⁵⁸.

A. Tamošaitis prieina išvadą, kad vien radikalūs, bet tautos nusistatymo neatitinantys įstatymai nepadedantys pasiekti jų leidėjo užsibrėžtų tikslų.

Tais pačiais metais pasirodė dar vienas A. Tamošaičio straipsnis – „Humaniškumo principo įsigalėjimas romėnų šeimos teisėje“, šįsyk skirtas romėnų šeimos santykių teisinio reguliavimo genezei bei humanizavimui⁵⁹. Remiamasi postulatu, kad teisė laikytina humaniška, tik jei ji vertina žmogaus asmenybę, kad teisė esanti tuo tinkamesnė, kuo daugiau jos dėsniai yra grindžiami humanišku. Analizuodamas romėnų šeimos teisės nuostatus, ribojančius „galingųjų apetitus tam, kad būtų aprūpinti ir silpnesniųjų (šiuo atveju žmonos ir vaikų – aut.) interesai“⁶⁰, autorius parodo, kaip nuo seniausiųjų Romos laikų iki Justiniano kodifikacijos kito kai kurie šeimos teisės institutai šeiminių santykių reguliavimo liberalizavimo kryptimi. Lygiagrečiai su paterfamilias teisių ribojimu bei pareigų nustatymu, vyko tiek žmonos, tiek vaikų teisių, ypač turtinių santykių srityje, pripažinimo procesas. Tvirtas humaniško principo šeimos santykiuose įsigalėjimas, „nugalėjęs ir suhumanizavęs barbarus, užkariavusius Romą“⁶¹, tapęs labai svarbiu žmonijos kultūros veiksmu ir lėmęs amžiną romėnų teisės gyvenimą.

Paskutinis mums šiandien žinomas A. Tamošaičio spausdintas darbas – tai informacija apie tarptautiniame civilinės teisės kongrese, vykusiame 1937 m. liepą Paryžiuje, profesoriaus Demogue skaitytą pranešimą „Fiducija moderniojoje teisėje“⁶². Šis straipsnis yra daugiau informatyvaus pobūdžio, nekeltis sau kokių nors ypatingų tikslų ir uždavinių

Ganėtinai įvairi A. Tamošaičio straipsnių tematika rodė, kad mokslinių romanistinių jo interesų ratas buvo platus. Šie straipsniai duoda pagrindą teigti, jog A. Tamošaičio įsiliejimas į akademinį gyvenimą faktiškai sutapo su lietuviškosios teisinės romanistikos pradžia, nes iki jo buvusi romėnų teisės profesūra atitinkamos mokslinės produkcijos lietuvių kalba nedaug tebuvo palikusi.

A. Tamošaičio įsitikinimu, romėnų teisei teisės moksle apskritai privalanti būti skirta garbinga ir savarankiška vieta⁶³.

* * *

Likęs A. Tamošaičio gyvenimo tarpsnis jau mažiau tiesijamas su moksline veikla. Atėjęs į universitetą, jis neužsiskendė vien tik akademinėje veikloje. Kviečiamas jis dalyvavo žinovu bendradarbiu Valstybės tarybos veikloje, buvo paskirtas 1936 m. joje sudarytos komisijos lietuviško civilinio kodekso projektui rengti nariu ir tiesiogiai dalyvavo rengiant jo dalį, skirtą prievolių teisei⁶⁴. Jam buvo pavesta ginti Lietuvos interesus Hagos tribunole ginče su Estija.

58 Tamošaitis, A. Romos imperatoriaus Augusto kadukiniai įstatymai. *Teisė*. 1936, p. 268.

59 Tamošaitis, A. Humaniškumo principo įsigalėjimas romėnų šeimos teisėje. *Teisė*. 1936, 36: 357.

60 *Ibid.*, p. 358

61 *Ibid.*, p. 42.

62 Tamošaitis, A. *Fiducija* modernioje teisėje. *Teisė*. 1937, 40.

63 Tamošaitis, A., *supra* note 49, p. 62.

64 Stravinskas, P. Kaip ruošėme Lietuvos civilinį kodeksą. *Teisinių žinių*. 1958, 25–26: 15.

Pagaliau, prasidėjus tautininkų autoritarinio režimo liberalizavimui, nuo 1939 m. kovo 27 d. A. Tamošaitis tampa koalicinių J. Černiaus, po to A. Merkio vyriausybių teisingumo ministru. Bet ir tapęs Vyriausybės nariu, ryšių su universitetu nenutraukė ir, vildamasis, jog naujos jo pareigos netrukdyt eiti profesoriaus pareigas, išreiškė Teisųjų fakulteto dekanui ir savo pasiryžimą eiti universitete antraeiles pareigas⁶⁵. Sykiu su Teisųjų fakulteto personalu ir studentija nuo 1940 m. sausio 1 d. A. Tamošaitis perkeliamas į Vilniaus universitetą.

Sovietams okupuojant Lietuvą ir A. Merkio Vyriausybei kritus, A. Tamošaičio prašymu, nuo 1940 m. birželio 17 d. jo darbas fakultete vėl laikomas pirmaeilėmis pareigomis⁶⁶. Tačiau neilgam. Atostogaujantis Kačerginėje, liepos 12 d. jis NKVD areštuojamas ir tais pat metais tragiškai nukankintas žuvo kalėjime⁶⁷, tapdamas viena pirmųjų raudonojo teroro aukų Lietuvoje.

Likimas, atsekėdamas vos 46 metus amžiaus, A. Tamošaičiui nebuvo dosnus. Gyvybės siūlas atėjūno nutrauktas pačioje brandoje. Neabejotina, kad Lietuvai, o ir mokslui, jis dar būtų daug gera nuveikęs.

Išvados

1. Nuo pat lietuviškųjų universitetinių teisės studijų pradžios romėnų teisės reikšmė jose niekada ir niekam abejonių nekėlė, buvo pripažįstamas visapusiškų šios istorinės teisės žinių teisės specialistams reikalingumas, todėl akademinėms romėnų teisės studijoms visuomet rodytas didžiulis dėmesys.

2. Komplektuojant Lietuvos universiteto profesūrą, pradžioje teko tenkintis specialistais praktikais, todėl specifinių žinių reikalaujanti romanisto problema pasirodė ypač sunkiai sprendžiama. Pirmaisiais romėnų teisės dėstytojais teko pasitelkti ne specialistus ir net ne lietuvių tautybės asmenis, taip ir nesugebėjusius įnešti svaresnio įnašo į šio dalyko dėstymą, juolab į mokslinius teisinės romanistikos tyrimus.

3. Lūžis akademinėse romėnų teisės studijose Lietuvos universitete įvyko ir lietuviškos teisinės romanistikos pagrindai buvo padėti ketvirtajame dešimtmetyje, ir didžiausi nuopelnai čia priklauso A. Tamošaičiui.

Literatūra

- | | |
|--|---|
| Balogh'as, E. Teisinė pralaidėjimo palūkanų prigimtis. <i>Lietuvos universiteto Teisųjų fakulteto darbai</i> . T. II, 1925/1928. | Finkelšteinas, M. Uzufruktas (ususfructus). <i>Teisė</i> . 1931, 19. |
| Dargis, L. Ekonomikos skyrius ir fakultetas. <i>Lietuvos universitetas 1579–1803–1922</i> . Chicago, 1972. | Fridšteinas, V. <i>Locus regit actus</i> (Civ. teis. įst. 707 str.). <i>Teisė</i> . 1936, 35. |
| | Fridšteinas, V. Procesorinis ieškinys istorijoje, teorijoje ir praktikoje. <i>Teisė</i> . 1936, 33. |

65 A. Tamošaičio 1939 03 29 pareiškimas. *LCVA*, f. R-856, ap. 2, b. 902, lap. 64, 65.

66 Teisės fakulteto dekanı raštas rektoriui; Rektoriaus 1940 06 24 aktas. *LCVA*, f. R-856, ap. 2, b. 902, lap. 82, 85.

67 *Lietuvos gyventojų genocidas*. I tomas 1939–1941. Vilnius: Represijų Lietuvoje tyrimo centras, 1992, p. 673.

- Gecas, D. Romėnų teisės orientalizacija. *Teisė*. 1928, 13.
- Gliauda, J. Žiburiams tebežiburiuojant. *Teisininkų žinios*. 1965, 27–28.
- Gummerus, H. Piniginis ūkio kilimas senovės Romoje. *Lietuvos universiteto Teisių fakulteto darbai*. T. II, 1925/28.
- Lietuviškoji enciklopedija*. II tomas. Kaunas, 1934.
- Lietuvos centrinis valstybės archyvas*, f. 631, ap. 1, b. 222, 223, 224; f. 631, ap. 3, b. 41, 95, 270; f. R-856, ap. 2, b. 902.
- Lietuvos gyventojų genocidas*. I tomas 1939–1941. Vilnius: Represijų Lietuvoje tyrimo centras, 1992.
- Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekos Rankraščių skyrius*, f. 281, saug. vien. 159.
- Lietuvos universitetas. *Lietuva*. 1922, Nr. 58. Priedas prie 1922 m. Nr. 58.
- Lietuvos universiteto Teisių fakulteto reguliavimas ir mokslo planas*. Kaunas, 1923.
- Lietuvos universiteto veikimo apyskaita 1922. II.16–1924.VI.15*. Kaunas, 1925.
- Lietuvos Valstybės Tarybos protokolai 1917–1918*. Sudarytojai A. Eidintas ir R. Lopata. Vilnius: Mokslas, 1991.
- Romėnų teisė. Istorija ir dogma*. 1929/30 mokslo metais prof. Jaščenkos skaitytų paskaitų konspektyvinis kursas. I–IV. Kaunas, 1930 (rankraščio teisėmis).
- Sovietų agresijos auka. *Teisininkų žinios*. 1953, 4.
- Stankevičius, V. Baudžiamosios teisės istorijos pamatiniai bruožai. *Lietuvos universiteto Teisių fakulteto darbai*. T. VI. 1932.
- Steigiamojo seimo darbai*. 150 pos., 1921 12 14.
- Stravinskas, P. Kaip ruošėme Lietuvos civilinį kodeksą. *Teisininkų žinios*. 1958, 25–26.
- Stravinskas, P. Mūsų neužmirštamieji. *Teisininkų žinios*. 1965, 27–28.
- Stravinskas, P. *Raštai ir credo*. Antra knyga. Atsiminimai ir pasaulėžvalga. Chicago, 1982.
- Stravinskas, P. *Res incorporales*, kaip skolos išieškojimo objektai. *Teisė*. 1934, 27.
- Tamošaitis, A. Austrijos konstitucijos teismas. *Teisė*. 1926, 9.
- Tamošaitis, A. *Fiducija* modernioje teisėje. *Teisė*. 1937, 40.
- Tamošaitis, A. Humanizmo principo įsigalėjimas romėnų šeimos teisėje. *Teisė*. 1936, 36.
- Tamošaitis, A. *Istoriškoji teisės mokykla Vokietijoj. Istorizmo reakcija prieš racionalizmą XIX šimtmečio pradžioje*. Kaunas, 1929.
- Tamošaitis, A. Keletas minčių iš naujosios vokiečių teisės filosofijos literatūros. *Teisė*. 1926, 10.
- Tamošaitis, A. Liudytojų vaidmuo ir jų kvalifikacijos senojoje romėnų *ius civile*. *Teisė*. 1935, 32.
- Tamošaitis, A. Naujas atradimas romėnų teisėje. *Teisė*. 1936, 33.
- Tamošaitis, A. Petro Leono sociologijos bruožai. *Leonas, P. Sociologijos paskaitos*. Fotogr. leid. Vilnius: Pozicija, 1955.
- Tamošaitis, A. Romos imperatoriaus Augusto kadukiniai įstatymai. *Teisė*. 1936, 35.
- Tamošaitis, A. Svetimų teisių įtaka romėnų teisei. *Teisė*. 1930, 18.
- Tamošaitis, A. Šis tas iš prancūzų bibliografijos. *Teisė*. 1927, 11.
- Tamošaitis, A. Teisių mokslų dėstymas Prancūzijoje. *Teisė*. 1927, 11.
- Teisių fakulteto apyskaita 1922–1924 mokslo metams. *Teisių fakulteto darbai*. I knyga. Kaunas, 1924.
- Universiteto statutas. *Vyriausybės žinios*. 1922, Nr. 86-738.
- Vilniaus universiteto statutas. *Laikinosios Vyriausybės žinių papildymas*. [1918], Nr. 1-3a.
- Vytauto Didžiojo universiteto statutas. *Vyriausybės žinios*. 1930, Nr. 330-2267.

THE BEGINNING OF LITHUANIAN ROMAN LEGAL SYSTEM RESEARCH AND ITS PIONEER, A. TAMOŠAITIS

Mindaugas Maksimaitis

Mykolas Romeris University, Lithuania

Stasys Vėlyvis

International Business School at Vilnius University, Lithuania

Summary. *Based on archival documents, regulatory and other official materials, as well as the press of that time, the article attempts to shed some light on the complex beginning of Lithuanian Roman legal system research. Since the beginning of the University law degree in 1922, the Roman law courses (then divided into history and dogma, the system) were taught with an exclusive focus. However, while assembling the faculty of professors at the Lithuanian university, in the beginning they had to content mainly with practitioners, therefore it was particularly difficult to solve the problem of the Roman legal system researcher that required very specific knowledge.*

The first Roman law professors that were available were foreigners and the first specialist of this discipline in 1922-1928 became a professor at the Budapest University, dr. E. Balogh. Unfortunately, having been unable to become a good lecturer and having published only one article on Roman law in Lithuanian, he had to withdraw from the position. The most substantial contribution to the successful solution of this academic problem in Lithuania as well as to the formation of Lithuanian Roman legal studies in general was made by A. Tamošaitis, who had a short but a very distinct life. After graduating from the Faculty of Law at the University of Lithuania in 1925, A. Tamošaitis was sent abroad to prepare for a professorship. He worked in Vienna under the guidance of the famous H. Kelsen, later in Paris, in Toulouse (here he met and established contacts with Mr. Hauriou), in Bordeaux (where he worked with L. Duguit). A. Tamošaitis completed his scientific mission in Berlin that was crowned with the study of "Historical Law School in Germany," which later served as a basis for his doctoral dissertation, completed in Lithuania in 1928. The turning point in academic studies of Roman law at the University of Lithuania took place and the basis for the Lithuanian Roman legal studies was made in the fourth decade, and that happened when A. Tamošaitis joined the academic life.

The most fertile years in A. Tamošaitis' pedagogical-academic career were in 1931-1937. It was during these years of work at the University that several of his original articles ("The role of witnesses and their qualifications in the old Roman ius civile," "The Roman emperor Augustus caduca legislation," "The entrenchment of the principle of humanity in Roman family law," and others) were published, as well as the Lithuanian translation of the three-volume P. F. Girard's "Roman Law" appeared. A. Tamošaitis was not only involved in academic activities. Recognized as a statesman and a diplomat, he was invited to assist the state in its most important missions.

When Lithuania was occupied by the Soviet Union, he was arrested by the NKVD in 1940, July 12, and in the same year he died in prison where he was tortured to death.

Keywords: *Roman Law in Lithuania, teaching of Roman Law, Antanas Tamošaitis.*

Mindaugas Maksimaitis, Mykolo Romerio universiteto Teisės fakulteto Teisės filosofijos ir istorijos katedros profesorius. Mokslinių tyrimų kryptis: Lietuvos teisės ir teisinės minties istorija.

Mindaugas Maksimaitis, Mykolas Romeris University, Faculty of Law, Department of Philosophy and History of Law, Professor. Research interests: history of Lithuanian law and legal thought.

Stasys Vėlyvis, Vilniaus universiteto Tarptautinio verslo mokykla, profesorius. Mokslinių tyrimų kryptis: romėnų teisė, civilinis procesas.

Stasys Vėlyvis, International Business School at Vilnius University, Professor. Research interests: Roman Law, civil procedure.